

Za leninská východiska v ideologickém boji o úlohu dělnické třídy

MILOSLAV FORMÁNEK
Kabinet marxismu-leninismu ČSAV,
Praha

Zdrojem antikomunistických kampaní, pohybujících se v neokonzervatismu někdy až na pokraji hysterie, jsou vystupňované obavy z dalšího upevňování pozic socialismu, z rozmachu osvobozenického hnutí národů, ze stupňování všeobecné krize kapitalismu. Velmi poučná jsou tu varující slova V. I. Lenina: „Čím více vítězíme, tím více se kapitalističtí vykořisťovatelé učí, jak se sjednotit a přecházejí k rozhodnějším útokům“ [Lenin 1953 : 456].

Ten nejhlubší a nejmohutnější odpor klade světová buržoazie, jak zdůrazňoval V. I. Lenin, v ideové sféře boje [1955 : 370]. Dnes útočí proti všem hlavním tezím leninismu, proti nejrozmanitějším stránkám politiky zemí reálného socialismu, zvláště proti socialistické demokracii a zahraniční politice. V popředí zájmu antikomunistů je trvale ústřední teze vědeckého komunismu o proletariátu a jeho historické roli v čele širokých spojeneckých svazků, o vedoucí úloze socialistické dělnické třídy ve společnosti, opírající se o aktivní účast nejširších lidových vrstev při výstavbě socialismu a spojené s vedoucí úlohou komunistické (dělnické) strany.

Díky objektivním zákonitostem vývoje a na základě úspěchů dělnického a komunistického hnutí neustále stoupá autorita dělnické třídy ve všech oblastech společenského života. Rozvoj socialistické dělnické třídy ve sféře výroby, společensko-ekonomické, kulturně ideologické i v kontextu internacionálního společenství je předpokladem a kritériem rozvoje socialismu, sociálních efektů vědeckotechnické revoluce, pokroku ekonomického i kulturního. Má značný význam pro plnění historické mise světové dělnické třídy.^[1] Smyslem činnosti buržoazních ideologů a jejich spojenců je zabránit, aby mohla plnit svou historickou úlohu a vystupovat jako vedoucí síla v socialistické společnosti.

Zvláštností dnešní situace je, že se buržoazní ideologové, reformisté, pravíci oportunisté i levičáci spojují na základě antisovětského a antileninismu, že dokonce neváhají vzájemně si vypůjčovat „argumenty“ o potřebě obhajoby „autentického marxismu“ proti jeho údajné revizi a že nezdědka také společně vydávají revizi marxismu za jeho obohacování.^[2]

Rozbor vedoucí úlohy socialistické dělnické třídy klade i z tohoto důvodu velké teoretické nároky. Marxisté shromáždili při vědeckém zhodnocování vývoje sociálně třídní struktury a předpokladů a cest prohlubování vedoucí úlohy dělnické třídy mnoho významných teoretických poznatků. Mají k dispozici

(1) V souvislosti s touto celosvětovou odpovědností poukazuje R. Kosolapov [1980] na to, že je stěží oprávněné, že ze slovníků zmizely termíny jako „proletářská filozofie“, „proletářský socialismus“ apod.

(2) Mezi buržoazními a reformistickými ideology se však setkáváme i s opatrnějšími formulacemi, a dokonce s kritikou teorie „zburžoaznění“ proletariátu a socialistické dělnické třídy. V přístupech je třeba citlivě diferencovat.

značné praktické zkušenosti. Některé problémy v procesu poznání přesto zůstávají nedořešené, objevují se problémy nové.(3) Není výjimečné, že v diskusích jsou zaujímana protichůdná stanoviska. Právě proto však je vždy bezpodmínečně nutné, aby byla dělnická třída v jednotě se svým politickým předvojem chápána jako činný subjekt, jako „agent své vlastní přeměny“, jako srdce nového organismu, jako materiální zbraň socialismu proti jeho odpůrcům. Pro pochopení jejího postavení za kapitalismu i socialismu si nadále ponechává svůj rozhodující význam známá leninská charakteristika podstaty třídy z *Velké iniciativy*.

Nároky ideologického boje zvýrazňují nutnost rozvíjení sociologických studií na solidním vědeckokomunistickém, politickoekonomickém a filozofickém základě, zejména při zjišťování konkrétních změn v postavení tříd a sociálních skupin a při hledání cest k jejich dalšímu reálnému přibližování. Pro naši vědu mají značný inspirující význam diskuse sovětských vědců o dialektice rozvoje sociálně třídní struktury v rozvinuté socialistické společnosti, o etapách postupu k úplné sociální stejnorodosti.

Na XXVI. sjezdu KSSS byla zformulována nová teoretická teze, že „základy beztřídní struktury společnosti budou v hlavním a podstatném vybudovány v historickém rámci rozvinutého socialismu“ [XXVI. sjezd 1981: 54, 55]. V sovětské společnosti bylo ve značné míře dosaženo stejnorodosti společnosti podle znaku vztahu lidí k výrobním prostředkům [$\frac{4}{5}$ obyvatelstva jsou spjaty s všelidovým vlastnictvím] [Formirovanije 1981: 12].

Sociální rovnost za socialismu je výrazem jeho humánní podstaty a zároveň prostředkem sjednocování společnosti. Proces růstu sociální homogenity společnosti však není a nemůže být přímočarý. Je bezprostředně vázán na další rozvoj výrobních sil a socialistických výrobních vztahů, na důsledné uplatňování základních principů socialistického hospodářského vývoje. Není prostým důsledkem přeměn v ekonomické základně společnosti, ale výrazem dialektiky rozvoje základny i nadstavby společnosti, společenského bytí i vědomí, který je cílevědomě, v souladu se zákonitostmi procesu řízen a usměrňován komunistickou stranou. Prochází jednotlivými etapami, které mají svá specifika daná stupněm zralosti socialismu a vnějšími (mezinárodními) podmínkami.

Ukazuje se, že je nutné odlišit vybudování beztřídní společnosti v tom hlavním a základním (což neznamená vybudovat ji zcela a úplně) od úplné stejnorodosti, která není totožná s překonáním třídních rozdílů, ale i pozůstatků staré dělby práce a vyžádá si značně dlouhé doby — dotýká se např. i vyrovnávání sociálních a teritoriálních rozdílů vcelku [Fedosejev 1981: 81].

Sovětská autoři považují za nutné překonat všeobecnou, abstraktní úroveň analýzy a založit výzkum formování sociální stejnorodosti sovětské společnosti — s cílem řešit složité úkoly komunistické výstavby — „na reálných, vědecky hodnověrných faktech, na jejich tvořivé analýze z pozic vědeckého komunismu“ [Formirovanije 1981: 13]. Poukazují i na to, že často jsou shromažďovány dosti obšírné faktické údaje o profesní struktuře, ale nedostatečně jsou zkoumány kvalitativní změny ve struktuře třídní [Fedosejev 1981: 81].(4)

(3) Jde například o další rozpracování problémů hranic i jádra dělnické třídy, o předpoklady dalšího vzrůstu sociální aktivity dělnické třídy i jejích spojenců, o výzkum konkrétního mechanismu překonávání sociálně třídních a dalších rozdílů apod. [Formirovanije 1981: 168].

(4) V. G. Lebeděv a N. V. Markov poznamenávají mimo jiné, že studie o změnách sociálně třídní struktury „nedostatečně vyjadřují hlavní možnosti vědeckotechnické revoluce a neposkytují ucelenou představu o velmi hlubokých změnách v sociálním životě sovětské společnosti, které se uskutečňují nebo stojí před námi“ [Lebeděv — Markov 1981: 189].

A přitom právě překonávání třídních rozdílů, sjednocování vlastnických vztahů na základě postupujícího reálného zespolenštování výrobních prostředků, tvoří nejdůležitější rovinu vyrovnávání sociálně třídních rozdílů.

Při zkoumání vzniku sociální stejnorodosti vycházejí sovětské vědci z toho, že „nejdůležitější zákonitostí rozvinutého socialismu je upevňování vedoucího postavení dělnické třídy ve všech sférách společenského života“ [Fedosejev 1981 : 41]. Tato zákonitost byla znovu zdůrazněna na XXVI. sjezdu KSSS i na sjezdech naší strany [XXVI. sjezd KSSS 1981 : 55; XV. sjezd KSČ 1977 : 32, 33]. Pouze na základě hlubokého pochopení této dialektické zákonitosti lze vést úspěšný boj proti stupňovanému ideologickému tlaku třídního protivníka.

Boj proti buržoaznímu a reformistickému zkreslování úlohy dělnické třídy

Růst společenské úlohy dělnické třídy značně znepokojuje buržoazní a reformistické ideology.(5) Vyvolává mezi nimi snahu jakýmkoli prostředky rozkolísat sociálně třídní základnu protikapitalistického boje, zatemnit skutečnou povahu přeměn vyvolávaných v dělnické třídě za kapitalismu vědeckotechnickou revolucí(6) a vystupňováním třídních bojů.

Tito ideologové se snaží dokazovat, že dělnická třída ztrácí své historické společensko-politické poslání. Snižují její ekonomickou úlohu, spekulují o přechodu historické mise na další vrstvy a skupiny. Používají k tomu falšování kvantitativních a kvalitativních charakteristik jejího postavení. Někteří z nich tvrdí, že se její početnost v podmínkách vědeckotechnické revoluce podstatně snižuje, že mizí a v některých oblastech již zanikla, že prochází procesy deproletarizace či zburžoaznění, tj. že ztrácí svůj revoluční potenciál a perspektivu i schopnost výrobně technické iniciativy, zájem o politické problémy, zkrátka, že se mění v každém ohledu v třídu konzervativní, kterou dnes inspiruje pouze starost o udržení a reprodukci určité dosažené struktury společnosti materiálních statků.

Z těchto pozic jsou teoretické závěry o její objektivní historické roli hodnoceny jako jednostranné, či dokonce jako mýtus. Poukazuje se na její rostoucí „konformnost“ vůči kapitalismu, přičemž jsou zcela bagatelizovány současné formy třídního boje. Jsou zdůrazňovány tendence ke smíření třídních rozdílů a konfliktů, k formování jakýchsi harmonických vztahů cestou partnerství a spolupráce. Hovoří se o zrychlující se evoluci (či dokonce „revoluci“), která vzniká díky rozumnému zvážení všech hlavních zájmů za souhlasu všech.

S buržoazními a reformistickými ideology, ale i s pravicově a „levicově“ oportunistickými a kvazimarxistickými teoretiky je nutno svádět ostrý boj

(5) Sociálně demokratický reformismus přejímá v této oblasti všechna hlavní stanoviska buržoazní ideologie: omezuje ekonomickou formu třídního boje na neustálý zápas o výhodnější podmínky prodeje pracovní síly kapitalistům. Podporuje politiku „departicipace“, neboť redukuje politickou formu třídního boje na zápas o výhodnější politické zastoupení v pluralitní soustavě. Hluboce podceňuje ideologický boj, přechází na pozice ideového pluralismu. Sdílí hlavní závěr, že třídní konflikt mezi buržoazií a proletariátem se otupil a je nahrazen konfliktem osvětlených a mocných elit a masy, která je v podstatě amorfní a pasivní.

(6) Dělnická třída za socialismu má na procesu vědeckotechnické revoluce velmi aktivní, rozhodující podíl. Určuje prostřednictvím strany a státu obecnou tendenci rozvoje vědeckotechnické revoluce, její třídní zaměření a sociální důsledky, sama v praxi uskutečňuje vymoženosti vědy a techniky, aktivně se podílí na technickém pokroku účastí v hnutí racionalizátorů a vynálezců. Prokazuje se postupně, že „jedině dělnická třída... může... přeměnit vědu z nástroje třídního panství v lidovou sílu a samy vědce změnit v úslužných pomocníků třídních předsudků, kariéristických státních příživníků a spojenců kapitálu ve svobodné pracovníky ducha! Věda může sehrát svou pravou roli jedině v republice práce.“ [Marx — Engels 1965]

o vymezení proletariátu a socialistické dělnické třídy, o určení jejich hranic, o charakteristiku faktorů, které vyvolávají její růst, o povahu zásadních změn, o postavení a tendence působení různých vrstev proletariátu a dělnické třídy v socialismu, o kvalitativní a kvantitativní aspekty rozvoje dělnictva, o kritéria jeho celkové síly a revolučního potenciálu. (7)

V diskusích a polemikách s marxisty zatemňují buržoazní a reformističtí ideologové rozhodující zdroj rozštěpení kapitalistické společnosti, přivlastňování výrobních podmínek bezprostředními výrobci, kapitalistické vlastnické vztahy. Snaží se zlehčit skutečnost, že v kapitalismu neexistuje „vztah jednotlivce k přirozeným podmínkám práce a reprodukce jako k náležejícím mu, jako k objektivním, jako k tělu jeho subjektivity, vyskytujícím se jako neorganická příroda“ [Marx 1961 : 65]. Sociálně ekonomické vztahy zužují na vztahy sociálně profesní, technicko-organizační, aby tak zakryli existenci tříd a třídních konfliktů.

Klasikové marxismu-leninismu za dělníky považovali průmyslové dělníky (od strojů), tovární, městské dělníky; v závislosti na jejich postavení a úloze pak hovořili o proletariátu hornickém, zemědělském apod. Označovali je jako proletariát nikoli především pro výrobně technické formy jejich práce, ale proto, že rozmnožují kapitál, reprodukují kapitalistické sociálně ekonomické poměry, což zpětně významně ovlivňuje samu výrobně technickou formu. Marx zdůrazňoval, že proletářem v ekonomickém smyslu slova je výlučně námezdní pracovník, který vyrábí a zvětšuje kapitál a je vyhozen na dlažbu, jakmile se v tomto smyslu stane pro kapitalistu zbytečným. Proletáři bezprostředně produkují pro kapitalistu nejen užitnou hodnotu, ale především hodnotu a nadhodnotu. Dialektikou těchto dvou stránek se jednoznačně odlišují od masy námezdní práce i od sdruženého pracovního personálu. Jsou podle lapidárního výroku V. I. Lenina třídou „výrobců nehospodařících na svém“ [Lenin 1952 : 527].

V socialistické společnosti dělníci produkují materiální statky v průmyslové formě a ve formách na ni navazujících; produkují bezprostředně společensky, zejména však jsou nositeli vyšší formy socialistického vlastnictví. Podle formule A. A. Amvrosova jsou bezprostředně a přímo spojení s vedoucím odvětvím společenské výroby — se strojovým velkopřůmyslem, který je základem ekonomiky země a rozhodující sférou hmotné skutečnosti. Především však jsou přímo a bezprostředně spjati se státní formou socialistického vlastnictví, která představuje vyšší úroveň zespolečnění a je vedoucí formou socialistického vlastnictví [Dělnická třída 1973 : 169; 170]. (8)

Náročný ideologický boj, který musíme svádět, vyžaduje, abychom výrobní vztahy důsledně chápali jako rozhodující zdroj určitosti proletariátu a socialistické dělnické třídy a vztahy vlastnické jako jejich podstatný výraz i předpoklad obnovy a vývoje. Tyto vztahy vystupují v podmínkách socialismu jako rozhodující podmínka efektivního využívání výrobních sil a hlavní zdroj jejich mohutného růstu. Nelze zanedbat úkol teoretické analýzy předpokladů jejich rozvoje. Je nutné přesně charakterizovat dosažený stav a vést jasnou dělící linii mezi ekonomickou a právní formou vlastnictví. Jak zdůrazňuje C. J. Stě-

(7) Srovnej zejména monografickou studii T. T. Timofejeva [1979], A. A. Amvrosova [1978], mezinárodní monografii *Jednota dělnické třídy a ideologický boj* [1980] aj.

(8) Jak zdůrazňuje V. S. Semjonov, dělnická třída „je 1. vedoucí třídou socialistické společnosti, 2. je spojena se státní formou socialistického vlastnictví, 3. bezprostředně působí na předmět práce a produkuje základní materiální bohatství prostřednictvím 4. především fyzické či určitým spojováním fyzické a duševní práce“ [Semjonov 1977: 59].

panjan, „je třeba i nadále v první řadě vydělovat vztah lidí k výrobním prostředkům a posuzovat jejich místo v systému společenské výroby“ a zabránit povrchní interpretaci teze, že v socialistické společnosti všichni v podstatě vlastní stejně [Rabočij klass 1975 : 43]. Jde o složitý a dlouhodobý proces, v němž je třeba odlišovat výchozí a završující fázi, formální a skutečné zespolenštění.

Buržoazní ideologové nepodávají žádný důkaz o zániku kapitalistické formy přivlastňování výrobních prostředků. Pouze neustále znovu a znovu tvrdí, že se systém (buržoazního) vlastnictví rozpadl, že utrpěl krach a stal se pouhou právní fikcí.

Jejich hlavním cílem je však znevážit revoluční změny, k nimž došlo ve sféře vlastnictví za socialismu. Na základě zevšeobecnování dílčích skutečností vyvozují závěr, že proces víceméně „samovolného“ rozpadu vlastnictví byl za socialismu zkomplikován tím, že roli soukromého vlastníka převzal stát, vydávaný za mimospoolečenskou, nekontrolovanou sílu, který udržuje, a dokonce stupňuje proces „vykořisťování“ dělníků. Další z často uváděných tezí je, že se odcizení naopak stává univerzálním a zesiluje se.

Buržoazní ideologové, neschopní pochopit sociální dialektiku nové společnosti a záměrně ji zkreslující, zneužívají skutečnosti, že bylo dosaženo úrovně zespolenštění, kdy práce je bezprostředně společenskou, ale není ještě bezprostředně všeobecnou (ve smyslu úvah K. Marxe). (9) Tvrdí, že „výrobní prostředky byly znárodněny, ale nikdy nepřešly reálně do společenského vlastnictví, nýbrž byly — stejně jako v minulosti — odcizeny výrobcům, takže s nimi nyní plně disponuje nová vládnoucí elita“ [Markovič 1974 : 196]. Útočí současně na socialistický stát, jednající v zájmu dělnické třídy a jejích spojenců a pod jejich neustálou kontrolou, znevažují socialismem vytvořené materiální, sociální, politické i duchovní předpoklady likvidace objektivních základů odcizení. (10) Zneužívají také okolnosti, že zformovat socialismu odpovídající dobrovolnou disciplínu sdružených výrobců je velmi složitý úkol, který nemůže být okamžitě splněn a vyžaduje dlouhodobý, náročný boj s přežitky minulosti v jednání a vědomí pracujících, včetně příslušníků dělnické třídy.

Za hlavní zdroj sociální moci, rozvrstvení a mobility nepovažují vlastnictví, ale jednak technickou, profesní zdatnost (základ moci související se vzděláním), jednak politické postavení (základ moci související se správou a řízením společnosti). Vlastnictví, které podle jejich předpokladu prošlo rozsáhlou „difúzí“, tyto hlavní formy pouze doplňuje [Bell 1973 : 19; 12; 294; 361]. (11)

Z toho pak vyvozují závěry o anachronismu marxistické teorie vůbec a teorie proletariátu zvláště, tj. tvrdí, že sociální revoluce byla předstižena a popřena revolucí „technotronickou“. Epicentrum společenských konfliktů se podle této koncepce má přesouvat ze sféry třídního boje, rozporu práce a kapitálu do vztahu vědy a politiky, jakož i kultury a morálky. Za základní sílu společenského pohybu je považována inteligence, vytvářející technologii (včetně technologie „intelektuální“, tj. zaměstnanci univerzit) [Bell 1973 : 188].

Ze všeho uvedeného je zřejmé, že zatímco marxisté kladou v souladu s objektivní dialektikou důraz na jednotu rysů a kritérií třídy, jež tvoří vzájemně

(9) Trvá nepřímé vyjadřování prostřednictvím hodnoty, vzniká jednota vlastností produktu jako bezprostředního společenského produktu a zboží: avšak zbožně peněžní vztahy mají zcela jiné funkce než v kapitalismu; srovnej Dunajeva [1979 : 5].

(10) Odcizení je v zásadě překonáno, existují jen „některé prvky psychologie odcizení“, jak to formuluje Vittenberg [1980 : 288].

(11) Podle této koncepce jsou kapitálové výnosy sice nadále vlastníkům kapitálu vypláceny, ale mzda dělníků nyní údajně „přesně“ vyjadřuje jejich místo ve výrobě.

spjatý systém, v němž určující je vlastnický vztah, buržoazní ideologové se svými spojenci záměrně zdůrazňují heterogennost struktury třídy, růst izolovanosti jejích jednotlivých stránek. Cílem je co nejvíce prohloubit propast mezi jednotlivými vrstvami třídy, prokázat její faktický „rozpad“.

Pokud jde o metodologii, je široce aplikován novopozitivistický přístup, který rozčleňuje jednotný proces na izolované elementy, s jejichž řazením (strukturací, stratifikací, mobilitou) různým způsobem spekuluje. Jak zdůrazňoval V. I. Lenin „... jsou-li přitom brány dvě různé definice, nebo i více, a slučují se naproto náhodně...“, pak dostáváme eklektickou definici, ukazující na různé stránky věci a nic víc“ [Lenin 1955 : 92]. Pro takový přístup je charakteristická „přísně exaktní“ deskripce apriorně a utilitárně zkonstruovaných činitelů a jejich vnějších vazeb.

Stratifikace a mobilita se v pojetí buržoazních ideologů vyhýbá historicky určitému způsobu výroby, sociálně ekonomickým vztahům, sociálně ekonomické formaci a obrací pozornost k několika faktorům, jež považuje za zvláště významné: k profesi, povolání, vzdělání (kvalifikaci), majetku a prestiži. Dělení na vrstvy vychází ze sociálně kulturních, psychických a zvláště techniko-výrobních činitelů. Neskrývá subjektivnost volby činitelů, z nichž je „rozvrstvení“ zkonstruováno: platnost konstrukce ostatně není ověřována sociální praxí, ale shodou v mínění vybrané skupiny odborníků a závěry, jež potvrzují výchozí předpoklady. Z různého rozdělení odměn, tj. příjmu, bohatství, moci a prestiže, z různého přístupu k pracovním rolím vzniká svévolně konstruovaný životní styl a životní šance, podle nichž se měří stupeň „otevřenosti“ společnosti.

Marxisté vždy ostře kritizovali záměnu profesního a třídního členění. Buržoazní ideologové totiž neustále obnovují předsudek, proti němuž vystoupil K. Marx, že nikoli třídy jsou výsledkem příslušnosti lidí k určitým povoláním, ale příslušnost k určitým povoláním ve velké míře závisí na příslušnosti ke společenským třídám. V. I. Lenin poukazoval na vědeckou bezzásadovost takového přístupu, na jeho praktickou tendenci „sprovodit ze světa sám pojem ‚třídy‘, odstranit samu myšlenku třídního boje“ [Lenin 1953 : 198].

Kombinovaný personál, souhrnný pracovník, sdružený pracovní personál, to jsou všichni, kdož se bezprostředně či zprostředkovaně podílejí na produkci materiálních statků. Jádrem jsou bezprostřední výrobci. Na ně navazují rozmanité profese — od strojího dělníka po inženýrsko-technický personál a řídící pracovníky (v širším smyslu pak i ti, kdož jsou s obnovou pracovní síly spjati volněji). (12)

V socialistické společnosti jsou například mezi dělnickou třídou, družstevním rolnictvem a inteligencí rozdíly v sociálně ekonomickém, vlastnickém postavení (a ve vztahu k inteligenci i ve smyslu odlišení bezprostředního výrobce). Jsou tu však také rozdíly socioprofesní. Dělnické profese jsou náročnější (vzhledem k rolnickým), vyznačují se potřebou těsné jednoty poznatků s praxí (vzhledem k inteligenci).

Je přirozené, že pro podmínky třídní společnosti nelze pojednávat o práci, výrobci, pracujících, pracovních kolektivech „vůbec“, tj. pouze podle socioprofesních hledisek. Zatemňují se tak třídní rozdíly. Hlavní zůstává nadále práce ve výrobě, materiální produkce a její nositel, dělnická třída, se svým průmys-

(12) Profese je soubor znalostí a dovedností zakládající schopnost vykonat konkrétní pracovní úkon opakovaně s pomocí kvalifikace, vzdělání, výrobní zkušenosti, tj. zacházet s pracovním prostředkem, využívat technologie, produkovat kvalitní výrobek v efektivní činnosti. Mezi nositeli profese vznikají socioprofesní vztahy, jimiž jsou „zprostředkovaný“ hlubší, závažnější vztahy socioekonomické.

lovým, velkovýrobním jádrem. Klíčový význam mají proto dělnické výrobně pracovní kolektivy pro vliv jejich práce na sociálně ekonomické (vlastnické) vztahy, neboť jimi se otevírá či limituje prostor pro výrobně technické procesy, pro rozvoj výrobních sil. (13)

Dělnická třída se „nerozpadá“ na jednotlivé vrstvy. Je jednotná, je uceleným organismem s obecnými, podstatnými, nutnými, vnitřními, stabilními rysy. Liší se sice její jednotlivé národní oddíly (rozsahem a úrovní revolučních a budo- vatelských zkušeností), její výrobně technická, kulturně technická, kvalifikační rozvinutost, sociálně ekonomické rysy, úroveň osvojení politických tradic, zkušeností a idejí, popřípadě i úroveň prosazování demokratickokentralistických principů, obecná kulturnost, internacionalistická angažovanost.

Vnitřní členění však vždy závisí na hlavních třídních znacích, nemůže být redukováno pouze na výrobně technická hlediska či izolované politické projevy. Je nutné respektovat, jak jsou v různých vrstvách dělnické třídy zastoupeny hlavní znaky třídy. Jádro dělnické třídy — to jsou skupiny s rozvinutou výrobní technologií a nositelé třídních vlastností, kteří se nejčastěji a nejsnadněji formují ve velkopřůmyslu.

Různé stránky postavení dělnické třídy (ekonomická, politická, kulturní) jsou těsně, složitě propleteny. Lze je odlišit pouze pomocí abstrakce. Dělnická třída je nositel jednoty těchto stránek.

Buržoazní ideologové se snaží izolovat politickou stránku postavení dělnictva od jejich skutečného ekonomického postavení, vnutit dělnictvu tradeunionistické, dílčí a dočasné zájmy, vydávat buržoazní zájmy za všeobecné a všennárodní. Pokoušejí se znehodnocovat revoluční změnu v politickém postavení proletariátu za socialismu, jeho vedoucí politickou roli. Pomlouvají systém diktatury proletariátu (jako hlavně či pouze násilí), zdůrazňují jakési postupné oslabování politických pozic dělnické třídy v socialismu, způsobované jakousi „deproletarizací“ KSSS a komunistických stran vůbec a formováním vlivné sociální vrstvy (státní a stranické) byrokracie. Utíkají se v podstatě ke známým tezím trockismu.

Ve skutečnosti je v socialistické společnosti dělnická třída spolu s dalšími vrstvami pracujících jediným suverénem, svrchovaným subjektem politiky. Schopnost takto vystupovat je však uvnitř třídy diferencována. Dělnická třída je předním subjektem politiky. Politické instituce, vztahy i vědomí jsou formovány pod vedením strany. Působí tak, aby byly prosazovány objektivní, zásadní potřeby a zájmy dělnické třídy. Dělnická třída, její jednotliví příslušníci, se při jejich realizaci prosazuje i bezprostředně. Dělníci jsou však i objekty třídní politiky strany, státu, odborů, mládežnických a jiných organizací (v závislosti na tom, jak jsou schopni reálně, ve vědomí, a zvláště v práci slaďovat bezprostřední, krátkodobé zájmy se zásadními).

Politické zájmy dělnické třídy, jež jsou koncentrovaným, zevšeobecněným a rozvinutým výrazem jejich podstatných zájmů ekonomických, odrážejí poli-

(13) V profesní struktuře dochází ke značnému pohybu, zejména ve prospěch profesí s vysokou a vyšší kvalifikací. V diskusích sovětských vědců byla dotčena i otázka, zda se sociální a profesní struktura vyvíjí ve shodném či protikladném směru (jak tvrdí C. J. Stěpanjan, v profesní struktuře se diferenciací prohlubuje [Sovětskaja 1979]). Jiní autoři zastávají názor, že jde o jediný proces sociální homogenizace, o vzájemné spojení, vzájemný vliv a vzájemnou podmíněnost sociální a profesní struktury, jež ovšem neznamená jejich prosté ztotožnění [Formirovanije 1981: 12].

Při objasňování charakteru práce je nutné, abychom nebrali v úvahu pouze složitost danou povahou kvalifikace a vzdělání, ale i sociálně ekonomické a sociálně politické charakteristiky. V opačném případě se zjednodušuje rozvrstvení na profesní členění.

tické vztahy a prosazují se skrze organizaci politické moci i konkrétní formy politického vědomí. (14) Dělnická třída, stimulována těmito zájmy — vystupuje jako přední nositel demokratického centralismu. Je organizovaná, ukázněná, iniciativní, rozhodná, otevřená, zásadová i rozvážná. To je dáno nejen její revoluční a budovatelskou zkušeností, ale také rostoucím společenským vlivem a odpovědností s ním spojenou. Takovéto politické postavení je ovšem budováno, obnovováno a prohlubováno pouze s pomocí politického předvoje, dělnické, komunistické strany.

Buržoazní ideologové se svými spojenci využívají ke svým tvrzením o rostoucím politickém konzervatismu a lhostejnosti dělníků a k pomluvám o růstu jakési byrokratické elity i útoků některých skupin revizionistů proti teorii přeměny socialistických politických institucí ve všelidové instituce. Snaží se postavit třídu a stranu proti sobě, obvinít stranické vedení z postupné „deproletarizace“ politiky. Vykládají tyto procesy nikoli jako další podstatné rozšíření vlivu dělnické třídy na celou společnost, ale jako její subjektivistické omezení. Zneužívají obtíží při vedení zdlouhavého, náročného boje proti prvkům byrokratických metod. Zaměňují a vulgárně redukuji dvojí stránku řízení (technicko-organizační a sociálně ekonomické). Vyrůstající složitostí řídicích procesů, neslučitelností ekonomických a politických stránek procesů a nepřekonatelnou rozporností centralismu a demokracie ospravedlňují funkce jakési „technostruktury“ také pro společnost socialistickou.

Díky své politické aktivitě a vedoucí úloze komunistické strany, díky socialistickému státu a celkovému působení politického systému je ve skutečnosti dělnická třída klíčovým subjektem ekonomického života. Její skupiny, jednotliví dělníci jsou ovšem i objektem ekonomického řízení, vykonávaného jejich vlastními třídními institucemi. Formovat vědomí a reálný postoj socialistického hospodáře v celé struktuře třídy je naléhavý a současně dlouhodobý úkol. Příznivě tu působí okolnost, že dělnická třída má ve srovnání s dalšími skupinami socialistické společnosti relativně lepší předpoklady spojovat ekonomické procesy s politickými a s ideologií, a to v duchu své internacionální odpovědnosti, a přibližovat tak zformování komunistické samosprávy.

Pro buržoazní ideology a jejich spojence je dále typický značný voluntarismus v určování hranic dělnické třídy a v souvislosti s tím i podstaty jejích vztahů k dalším skupinám a vrstvám společnosti. Na základě služby třídním zájmům buržoazie a porušení vědeckých metodologických hledisek jsou vytvářena buď příliš úzká (nositelé fyzické, ruční, nekvalifikované práce, lumpen-proletariát), nebo naopak příliš široká pojetí (dělnická třída je ztotožňována se sdruženým pracovním personálem, s výkonnými pracovníky, s pracovníky pobírajícími mzdu apod.). (15) Smyslem tohoto počínání je oslabit jednotu dělnické třídy, postavit zájmy různých vrstev třídy a dalších skupin a vrstev proti sobě. Současně jsou různé složky sociálně třídní struktury kapitalismu chlácholeny teorií o „vyrovnávání krajností“ na úroveň „střední třídy“, přesvědčovány o tom, že pracovníci fyzické práce se postupně stanou součástí skupiny nefyzické práce s pevným platem (tzv. bílých límečků).

(14) Jak píše J. S. Zavjalov [Političeskije 1975: 28], „politické zájmy ve svém nejobecnějším určení jsou úsilím třídy, strany, skupiny osob o získání prostředků k působení na činnost státu a k určování jeho politiky“. Jsou víceméně uvědomovány, stávají se v té či oné míře podnětujícími motivem k činnosti třídy [Borisov 1982: 4, 5].

(15) „Termín ‚dělnická třída‘ je stejně neurčitý jako termín ‚střední třída‘, prohlašuje P. Hollander. Může být vztahován k průmyslovým dělníkům, zvláště továrním, k dělníkům vykonávajícím fyzickou práci v jakékoli profesi, ke všem, kdo trvale pracují... a získávají mzdu, či dokonce nižším třídám, tj. nižším ve smyslu důchodu, prestiže a přitažlivosti práce, kterou vykonávají“ [Hollander 1978: 231].

Marxisté jsou si plně vědomi, že v ideologickém boji i praxi výstavby musí být věnována intenzivní pozornost mimo jiné i otázkám podstaty, vývojových tendencí, a tím i hranic dělnické třídy. Řešení této otázky umožní rozvíjet široké spojenecké svazky a současně postihnout specifickou odpovědnost dělníků a jejich strany.

Hranice třídy lze stanovit poměrně určitě. Úkol je však komplikován značnou dynamikou, vznikem nových oborů a profesí, proměnou vztahu výroby a „služeb“, těsnějším vzájemným působením základny a nadstavby a mnoha dalšími okolnostmi. Vznikají hraniční skupiny z těch, kdož jsou předními nositeli dělnických vlastností (problém jádra), ale také z těch, kdo mají rysy třídní určitosti nevýrazné a slabé. Obecně lze říci, že do dělnické třídy patří ti, kteří se ještě podílejí na produkci nadhodnoty za kapitalismu, kteří jsou ještě bezprostředním nositelem vyšší formy vlastnictví za socialismu. Konkrétněji by bylo možné začlenit do dělnické třídy zaměstnance-nespecialistu, pokud je spjat s převážně materiálními službami navazujícími bezprostředně na výrobu, zvláště průmyslovou, pokud vykonává převážně fyzickou práci a provádí výkonnou činnost; popřípadě odborné zaměstnance (část intelligence), pokud přímo přecházejí na dosavadní či nově vytvářená dělnická místa, a to v obou případech tehdy a potud, pokud mají reálný, bezprostřední vliv na sociálně ekonomické poměry socialismu, na vztahy socialistického vlastnictví v jeho vyšší formě a osvojují si na odpovídající úrovni také nadstavbové rysy třídy. (16)

Fyzická práce je dostatečný, poměrně výrazný, avšak nikoli nezbytný znak příslušnosti k dělnické třídě. Je pravda, že původně spadala materiální výroba a kapitalistická výroba vjedno, tj. že produktivní třída v materiální výrobě byla produktivní i z hlediska kapitalisty. Avšak vlastnost produkovat kapitál je na zvětšování v materiálním bohatství v podstatě nezávislá. Vzniká tak nejnověji například otázka, zda a v jakém smyslu mohou pracovníci „služeb“ dnes produkovat nadhodnotu pro kapitalistu a osvojovat si tak ekonomické charakteristiky proletariátu. Je však třeba zdůraznit, že i v tom případě, kdy se tak děje, je taková schopnost rozhodujícím způsobem podmíněna výrobními schopnostmi (zejména průmyslového) proletariátu.

Jedním z hlavních záměrů buržoazních ideologů je postavit na hlavu reálné tendence vývoje sociálně třídních struktur v kapitalismu a socialismu. Pokud jde o kapitalistický systém, je zdůrazňována zejména teze o stálém a pokračujícím vyrovnávání důchodů. V důsledku obohacování průměrného člověka má vznikat převážně konzumní orientace masy. Jsou zasévány iluze o zvláštěnostech ekonomického cyklu (především o úloze pracovních sil), o překonávání disproporcí a rozporů v sociálním postavení, o společných zájmech námezdních pracovníků a podnikatelů o stabilní, vyvážený ekonomický růst, o rozkvět podniku. Hledisko vyrovnávajícího se konzumu má stimulovat pracovní, výrobní výkon, vystupňovat intenzitu práce, utvrdit existující vykořisťovatelské poměry.

„Vyrovnávání“ v politické oblasti má pak spočívat v celkové „departicipaci“ třídy a v rostoucí úloze profesionální politiky, prováděné odbornou elitou, za-

(16) Výčet některých takových profesí uvádí *Narodnoje chozjajstvo SSSR v 1975 g.* (s. 803, 804): „... mezi dělníky jsou zahrnovány osoby bezprostředně zaměstnané v procesu vytváření materiálních hodnot a také osoby zaměstnané jako opraváři, při převážení nákladů, cestujících, poskytování materiálních služeb aj.“ Obdobným způsobem řeší tento problém také *Jednotná klasifikace zaměstnání* (3. vydání, Praha, FSÚ 1978) v kategorii I. (1. 2. 3. 4.) a II/5 A a B/511. Podle těchto hledisek by do dělnické třídy nebyly zahrnuty nevýrobní skupiny v neprodukční sféře (na rozdíl od výrobních i nevýrobních skupin ve sféře produkční — členění F. Charváta).

bývajících se mimo jiné i politikou „dělnickou“ a měnící dělníky v této oblasti v pouhé spotřebitele. V ideologické oblasti má základní změna spočívat v šířícím se „bručivém uspokojení“, tj. v rezignaci na vlastní ideologii a v přijetí systému jako celku, s dílčími výhradami vůči jednotlivým odstranitelným vadám. Zájem o prohloubení „deproletarizace“ vědomí je značný. Současně má být formováno vědomí identity s kapitalistickým podnikem a životním prostředím (spolu s „ústupem“ tzv. proletářských ghet).

Buržoazní ideologové zdůrazňují, že proletářská ideologie ztratila svůj inspirativní smysl, že dělníci nemohou být subjekty duchovní tvorby, neboť jsou „kulturně uzavření“. Za společenský vzestup se označuje přechod ke skupinám, jimž buržoazie poskytla relativně větší prostor pro vzdělání a kvalifikaci, tj. k „odborným“ zaměstnancům. Aby byla všemožně oslabena schopnost a vůle k třídní sebevýchově na základě praktických zkušeností z třídního boje ve státně monopolistickém kapitalismu a pod vedením dělnických, komunistických stran, vydávají se dosažené deformace v politické aktivitě a v třídním vědomí proletariátu za „přirozené“ znaky této třídy.

Pokud jde o socialistickou dělnickou třídu, buržoazní autoři tvrdí, že socialistická společnost je nejen stratifikována podle všech dimenzí charakteristických pro kapitalismus, ale že se kromě toho pozice „horní vládnoucí třídy“ stále upevňuje. Trockistická a djilasovská podstata této koncepce je zcela zřejmá. Stejně tak je nasnadě její vulgární apologetické poslání.

Pravicoví oportunisté a „levičáci“ jsou spojenci buržoazních ideologů

Mezi buržoazní a oportunistickou koncepcí úlohy dělnické třídy nejsou zásadní rozdíly. Oportunisté, včetně maoistů a neotrockistů, sdílejí s buržoazními ideology nedůvěru v tvořivé síly dělnické třídy. Podporují v různých formách teze o jejím „zburžoaznění“ a rostoucím konzervatismu, o přechodu iniciativy na jiné, neproletářské, nedělnické vrstvy (byrokracií, deklasované elementy, mládež, inteligenci, chudinu, rolníctvo apod.), zlehčují a vulgarizují její ekonomické postavení.

Pravicový oportunismus nejčastěji koketuje s neopozitivismem (i antropologismem). Považuje teorii o obecných, podstatných, dlouhodobých zájmech dělnické třídy a o jejím historickém poslání za překonaný pozůstatek jakési „hegelovské mystiky“. „Levicový“ oportunismus zase operuje s oblibou se zevšeobecněnými, ale vyprázdněnými abstrakcemi (vlastnictví, tříd, odcizení, sebe-realizace apod.). Jak neopozitivisté, tak „kritičtí humanisté“ přehlížejí reálnou dialektiku společenského procesu, jeho zákonitosti a konkrétní odpovědnost subjektu. Napomáhají tak podřizovat dělnické hnutí záměrům buržoazie.

Všechny hlavní teze soudobého revizionismu byly předjaty již v jeho prvních historických formách: nedůvěra ve společenskou možnost, neschopnost vyjádřit a uskutečnit základní potřeby a zájmy dělnické třídy (menševismus); změna kritérií tříd za kritéria profesní a zaměstnání (Bernstein); úzké pojetí dělnické třídy, odtrhávající od ní „proletariát duševní práce“ (katedroví socialisté); snaha postavit fyzicky pracující proti vrstvám s vysokým podílem duševní práce (machajevština); změna proletariátu za lumpenproletariát (anarchisté); snižování významu rozdílů a protikladů mezi třídami na úroveň vztahů mezi vnitrotřídními vrstvami (legální marxisté) apod. I názor, že v čele sociálně demokratického hnutí v Německu by měli být nezávislí představitelé vědy a všichni, kdož jsou prodchnuti opravdovou láskou k člověku, se objevil již v sedmdesátých letech minulého století.

V období krize let 1968—1969 zneužili pravicoví oportunisté v Československu ke svým spekulacím mimo jiné i závěrů o vítězství socialistických výro-

ních vztahů. Vlastnictví bylo ztotožněno s právní kategorií, byl podceněn náročný, dlouhodobý proces jeho rozvoje. Byla proklamována idea, že všichni členové společnosti jsou si již ve vztahu k výrobním prostředkům rovni a vlastnictví proto vystupuje jako pouze druhořadý diferencující činitel. Současně však oportunisté popírali, že pracující jsou skutečnými subjekty socialistického vlastnictví: za jediný subjekt vlastnictví byl označován „odcizený“ stát. V tom se projevovala snaha zkreslit a vulgarizovat reálné rozpory ve vztazích výrobců a vlastníků, navrátit se k empiristicky ověřitelným kategoriím profese a k vyhodnocování výrobně technických a abstraktně politických činností. Dělnická třída měla být přeměněna v objekt péče zaměstnavatele, dělnické politiky „humanizovaného“ státu, „svobodných“ odborů, různých samosprávných sdružení výrobců, osvětových, vzdělávacích institucí.

Ve shodě s buržoazními ideology propagovali oportunisté široké pojetí dělnické třídy, které ji ztotožňovalo s masou námezdní práce i se sdruženým pracovním personálem. Současně však líčili jádro třídy jako nevzdělanou, nízcce kvalifikovanou skupinu, zaměstnanou fyzickou prací. Taková skupina si sice může „osvojit“ víceméně úspěšně plody vědeckotechnického rozvoje (je-li ukázněným objektem „dělnické politiky“), nemůže však být jejich stimulátorem.

Někteří oportunisté připouštějí vedoucí úlohu dělnické třídy v ranějších stadiích vývoje socialismu, jiní ji omezují pouze na přechodné období. Všichni se však shodují na závěru, inspirovaném buržoazní ideologií, že jak svým počtem, tak charakterem činnosti se tato třída stává stále méně významnou a má vyklidit pole nové hybné síle, duchovní elitě. Současné i budoucí možnosti přeměn jsou spojovány s pracovníky duševní práce, se „vzdělanou prací“ (H. Gintie), s inteligencí, která se má stávat stále významnější, rozhodující částí dělnické třídy a usurpovat v novém historickém bloku nejvzdělanějších a nejvýkonnějších výlučné vedení (Garaudy, Carillo, S. Mallet aj.).

K ideologickému odzbrojování dělnické třídy přispívají také ti „levicovní“ oportunisté, kteří dělnickou třídu fetišizují (spekulativně ztotožňují vlastnosti části třídy s vlastnostmi všech jejích příslušníků). Takový postup vede k sektářské izolaci předvoje od hnutí třídy, k záměně třídy za její (často netypickou) část. Klade velké překážky úsilí prohloubit vedoucí společenskou úlohu třídy, omezuje hegemonii třídy na pouhou deklaraci.

„Levicovní“ oportunisté často ztotožňují dělnickou třídu s nekvalifikovanými skupinami fyzické práce a navíc s chudými vrstvami obyvatelstva. Přesvědčení o tom, že buržoazní ideologie pravdivě vypovídá o zburžoaznění proletariátu a socialistické dělnické třídy, obracejí se na chudé vrstvy, na lumpenproletariát, na drobného rolníka, na „kritické intelektuály“, na „světovou vesnici“ apod. Formují levičáckou antitezi pravicově oportunistického „nového historického bloku“.

Maoisté formálně vedoucí úlohu dělnické třídy uznávají. Prohlašují, že „musí všechno vést“. Mao-Ce-Tung svého času poukazoval na to, že Komunistická strana Číny je obklíčena ohromnou sociální vrstvou maloburžoazie a zdůrazňoval roli uvědomělého proletáře, osvíceného rolníka a pokrokového intelektuála. Ve skutečnosti však prosadil odstranění dělnické třídy z vedení společnosti, obrat k maloburžoazně orientované části rolnictva, inteligence, mládeže, k armádě a ke státnímu aparátu. Rolnictvo postupně označil za rozhodující a jedinou politickou sílu, za hlavní základnu a hybný činitel čínské revoluce.

Teze o vedoucí úloze dělnické třídy tedy ve skutečnosti pro maoisty vždy znamenala vedoucí úlohu Maových idejí a závaznost jeho politických pokynů. Jakákoli jiná ideová a politická orientace byla okamžitě prohlášena za své-

dectví „prerodu“, „zburžoaznění“ dělnické třídy a jejich [často skutečných] představitelů.

Ke shodným závěrům dospívá i „rudě povstalecký“ směr, živěný z anarchistických a neotrockistických zdrojů. Neotrockisté a další skupiny levičáků obviňují marxisty i Marxe samého z ekonomismu, popřípadě tradeunionismu: hluboce prý podceňují autonomitu dělnických organizací, dělnického boje a dělnické revoluce a ztratily schopnost sledovat a rozvíjet jejich činnost komplexně. K. Marx je nesmyslně obviňován z kdejakých hříchů, od liberalismu, přes nacionální oportunismus až k šíření reformismu (k němuž dal údajně podnět svými závěry o souhrnném pracovníkovi).

H. Lefébvre kritizuje jakési „romanticko-fetišistické“ pojetí proletariátu jako „apriori revolučního subjektu“. Doporučuje mu, aby se zbavil státně kapitalistické i „státně socialistické“ „produktivistické“ ideologie a vrátil se k ideji „komplexního sebeurčení“. Cílem má být neustálá rozšířená reprodukce sociálních vztahů, a to rovnoměrně ve všech oblastech společnosti. Takovou schopnost komplexní reprodukce své „každodennosti“ získal, podle Lefébvre, proletariát v „neokapitalismu“ [Lefébvre 1974 : 24; 41; 69; 116–118].

Také podle mínění Marcuseho, Habermase a dalších ztratilo ekonomické pojetí dělnické třídy význam. Dělnická třída byla plně integrována do buržoazního systému, stala se dokonce oporou „establišmentu“. Blokuje uplatnění „skutečných“ revolučních sil, jakési volné koalice všech dosud nezavedených skupin, v čele s nekonformní inteligencí. Sociální diferenciaci je odvozována z abstraktně pojaté dělby činností, jež údajně vede k odcizení člověka a jeho díla. Významné místo získávají procesy rozdělování. Současný kapitalismus má podle těchto koncepcí schopnost totálně a ve stále vyšší míře uspokojovat i formovat potřeby mas, a to v souladu se svou „odcizující“ podstatou. Vzniká potřeba věcí a služeb, jež vede ke stále tužší manipulaci. Odcizení, zúžení prostoru volby, zúžení rovněž životních možností je spojováno s technicko-výrobními procesy, s růstem vzdělávání a kvalifikace, s profesionalizací, údajně diktovanými buržoazní vědou a technikou.

A. Gorz, příslušníci skupiny *Manifesto* v Itálii i tzv. *Frankfurtské školy* připsují totiž funkci poslušné a iniciativní reprodukce kapitálu málem veškeré mase vědeckotechnických pracovníků. Přehlížejí přitom objektivní sociálně třídní diferenciaci v různých vrstvách inteligence. Snaží se tak vrazit klín mezi pracovníky fyzické a duševní práce, zúžit hranice dělnické třídy, snižovat význam vzdělávání a kvalifikace dělníků a podněcovat úzké, cechovní zájmy(17).

Marcuse, Habermas a další tvrdí, že dělnická třída nemůže překročit hranice odcizení, do nichž ji oni sami vtěsnali, a musí se smířit s vedoucí úlohou té části inteligence, která restrikcí tvořivého obsahu své práce nepřipouští. V dělnické třídě je nutné ostře odlišit pracovníky fyzické a duševní práce a podporovat pracovníky kvalifikované a vzdělané. „Tradiční“ dělnická třída je odsouzena k cechovním orientacím, ke sledování kariér, ke konformnímu jednání. Také Lefébvre spojuje změnu jejího postavení s větší otevřeností vůči vzdělávacímu systému, vědě, s účelnějším trávením volného času a to za pomoci „totálních projektů státu“.

(17) Je ostatně charakteristické konstatování A. Gorze, že v důsledku objektivních „mutací“ přestala dělnická třída existovat, rozplynula se v „postindustriální společnosti“, změnila se v konglomerát tupých, apolitických individuí, které již neinspiroje idea vytvoření nové společnosti [Žukov 1980].

Maloburžoazní mentalita, kterou tito ideologové vyjadřují, se projevuje nejen ve vychvalování živelnosti, ale také v kolísání od pesimistických úvah, že iniciativa patří kontrarevoluci, až k podněcování všeobecného antiinstitucionálního protestu, zbaveného významnějšího politického smyslu.

* * *

Ambice buržoazních, reformistických ideologů a oportunistů jsou vskutku nemalé. Pokoušejí se nezakrytě dokonce i o to, aby dosáhli ústupu některých činitelů socialistické vědní fronty ze zásadových pozic. Spekuluji o vnitřní diferenciaci této fronty, o „pragmatické opozici“, využívající důvěrně známých „mezer“ politického systému k tomu, aby mohli vyjádřit jakousi „nezávislou“, „čistou“ pravdu. (18)

Stupňované ideologické útoky mají ideologicko-politicky znevážit smysl a význam objektivní, reálné vedoucí úlohy dělnické třídy v socialistické společnosti (a tím i historické poslání světové dělnické třídy, jmenovitě proletariátu v rozvinutých kapitalistických zemích), význam třídních spojení a svazků s rolnictvem a inteligencí, roli komunistické (dělnické) strany a dalších politických institucí. Hlavním předmětem útoků je základ společenské organizace, struktury a dynamiky socialismu, tj. vedoucí úloha dělnické třídy a komunistické strany za socialismu.

Nároky ideologického boje vyžadují co nejpreciznější historickomaterialistické, vědeckokomunistické, sociologické řešení, respektující jednotu marxismu-leninismu. Připomínají trvalý a prohlubující se význam metodologických principů třídnosti a stranickosti ve společenských vědách a ve filozofii.

Literatura

- Amvrosov, A. A.: *Ot klassovoj differenciacii k social'noj odnorodnosti*. Moskva, Izd. Mysl' 1978.
- Bell, D.: *The Coming of Post-Industrial Society. The Venture in Social Forecasting*. New York, Basic Books 1973.
- Borisov, V. K.: *O suščnosti i charaktěre političeskich intěresov rabočego klassa*. Věstník Moskovského univerzitěta. Těoriya naučnogo kommunizma 1982, No. 3.
- Dunajeva, V.: *Obščestvėnnaja forma produkta i effektivnost' proizvodstva*. Voprosy ekonomiki 1979, No. 6.
- Fedosejev, P. N.: *Dialektika sovremennoj epochi*. Moskva, Nauka 1975.
- Formirovanije social'noj odnorodnosti socialističeskogo obščestva*. Moskva, Izdatel'stvo Nauka 1981.
- Hollander, P.: *American and Soviet Society. A Reader in Comparative Sociology and Perception*. New York, Englewood Cliffs, Prentice Hall 1978.
- Jednota dělnické třídy a ideologický boj*. Praha, Svoboda 1980.
- Kosolapov, R.: *Leninský životní postoj*. Pravda 1980, č. 67.
- Lebeděv, V. G. — Markov, N. V.: *Sociálně ekonomické problémy vědeckotechnické revoluce*. Praha, Svoboda 1981.
- Lefěvre, H.: *Die Zukunft des Kapitalismus. Die Reproduktion der Produktionsverhältnisse*. Mnichov 1974.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 2. Praha, Svoboda 1952; sv. 5. Praha, Svoboda 1953; sv. 30. Praha, Svoboda 1953; sv. 31. Praha, Svoboda 1955; sv. 32. Praha, Svoboda 1955.
- Markovič, M.: *The Contemporary Marx*. Nottingham 1974.
- Marx, K.: *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Praha, Svoboda 1961.
- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 17. Praha, NPL 1965.
- Rabočij klass SSSR i jego veduščaja rol' v stroitel'stve kommunizma*. Moskva, Nauka 1975.
- Semenov, V. S.: *Dialektika razvitija social'noj struktury sovětskogo obščestva*. Moskva, Mysl' 1977.
- XV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1977.
- XXVI. sjezd KSSS. *Dokumenty a materiály*. Praha, Svoboda 1981.
- Timofejev, T. T.: *Rabočij klass v centre idějno-těoretičeskogo protivoborstva*. Moskva, Nauka 1979.

(18) Kritiku těchto snah přinášejí například stati J. Vittenberga [1980: 280]; monografie *Rabočij klass razvitogo socialističeskogo obščestva* [1974] a další studie.

Vittenberg, J.: *Protiv falsifikacii marksistsko-leninskoj koncepcii veduščeji roli rabočego klassa v zreloj socialističeskoj obščestve*. In: *Kritika sovremennych buržuažnyh i reformistskich falsifikatorov marksizma-leninizma*. Moskva Izdatel'stvo političeskoj litěratyry 1980.

Zavjalov, J. S.: *Političeskie intěresy i ich realizacija v SSSR*. Sovětskoje gosudarstvo i pravo 1973, No. 1.

Žukov, J.: *Marné naděje na zánik dělnické třídy*. Pravda 1980, 21. IV.

Резюме

М. Форманек: За ленинские исходные основы в идеологической борьбе за роль рабочего класса

Одной из главных целей идеологических диверсий антикоммунистов является воспрепятствовать рабочему классу исполнять свою историческую роль и играть руководящую роль при социализме.

Буржуазные и реформистские идеологи искажают количественные и качественные характеристики его положения, стремясь доказать, что он теряет свой революционный потенциал. Прежде всего они пытаются принизить главный критерий класса — собственность и революционные изменения в сфере собственности при социализме. На основании чисто производственно-технических, профессиональных аспектов они переносят решающую роль на носителя сложнейшего труда и политического неконформизма, т. е. на интеллигенцию. Рабочий класс мнимо распадается на носителей «традиционного» неквалифицированного физического труда, обреченных на корпоративные ориентировки и на группы, усваивающие постепенно черты положения «белых воротничков». В политической и идейной сфере с помощью клевет о процессе «депролетаризации» партийной политики они стремятся поставить класс и партию друг против друга. Аналогичный смысл, т. е. разбить единство трудящихся, имеют волюнтаристские рассуждения о границах класса и об общем динамизме социально-классовой структуры, особенно при социализме. В них широко используются троцкистские и дилласовские спекуляции о «новом классе».

Правые и «левые» оппортунисты являются сегодня вообще важными союзниками антикоммунистов. С буржуазными идеологами они разделяют недоверие в творческие силы рабочего класса. Они поддерживают тезисы о переходе инициативы на другие слои (начиная с бюрократии, продолжая элементами, стоящими вне общества и беднотой и кончая интеллигенцией). Правые оппортунисты стремятся превратить его в объект «рабочей политики» «гуманизированного государства», «свободных» профсоюзов или различных органов самоуправления, действующих под надзором «критической интеллигенции». «Левые» оппортунисты заменяют мнимый «односторонний экономизм» идеологическо-политическими кампаниями и общими рассуждениями о процессе отчуждения и самореализации.

Требования идеологической борьбы выдвигают на первый план необходимость последовательного и комплексного решения проблем положения и роли рабочего класса на основе марксизма-ленинизма.

Summary

M. Formánek: The Leninist Principles in the Ideological Struggle Concerning the Role of the Working Class

One of the major goals of ideological subversion by anticommunists is to prevent the working class from carrying out its historical mission as the leading force in socialist society.

Bourgeois and reformist ideologues attempt to falsify the quantitative characteristics relating to its position in an effort to prove that the working class has been losing its revolutionary character. They are particularly bent on proving that the working class is property-oriented and they discredit the revolutionary changes in the sphere of ownership in socialism. On the basis of purely productive-technical and professional aspects they strive to show that the leading role in society has been taken over by the class which does the most complicated work and which is known for its political non-conformism, i. e. the intelligentsia. They claim that the working class is divided into groups characterized by what the ideologues call "traditional" unskilled physical labour and corporate orientations on the one hand and

groups gradually assuming the features and position of "white collar workers" on the other hand. In the political and ideological sphere these theoreticians seek to blacken socialism, alleging the process of "deproletarianization" of the Communist Party policy and thus to drive a wedge between the Party and the working class. Similar aims, i. e. to divide the working people, are served by the reformist theories about the limits of the class and the overall dynamism of the socio-class structure, especially in socialist society. These theories use to a great extent various Trotskyist and Djilasean speculations about a "new class".

Right-wing and leftist opportunists are nowadays the most significant allies of anti-communists, sharing with bourgeois ideologues distrust in the creative powers of the working class, supporting theories about the transition of historical initiative to other strata of society (ranging from bureaucrats, underground elements, the poor to the intelligentsia). Right-wing opportunists try to transform the working class into the object of what they call working class policy, "humanized" state, "free" trade unions and other self-governing institutions operating under the supervision of "critical intelligentsia". "Leftist opportunists", on the other end of the scale, replace the alleged "one-sided economism" by ideological-political campaigns and general concepts of the process of alienation and self-assertion.

The requirements of the ideological struggle highlight the need for consistently solving the questions associated with the position and role of the working class in the context of Marxist-Leninist theory as a whole.